

Småstykker

GODSEJEREN PÅ NØRHOLM OG FÆSTEBONDEN I BLAKSMARK

Det var midt i sommeren 1770, at en fæstebonde i Varde landsogn klagede til kongen. Han skrev:

»Da jeg Christen Andersen i Blaksmark, Varde landsogn, er af min husbond, hr. Teilman, blevet fra-byttet min forrige eng, som jeg haver fæstet, nemlig 2 dages slet, hvorpå jeg kunne bjerge 7 læs hø, og det, som min husbond tillagde mig igen imod min vilje, kan jeg ikke bjerge uden 4 læs [på] og ringere i høet, så jeg deri haver taget en ubillig og utålelig tab og skade, og derforuden haver han også taget mig et hus fra med tilliggende agerjord til 20 skp. kornsæd, som jeg haver fæstet tillige med mit påboende sted, som han haver fæstet til en anden og deraf tagen 4 rdl. til en årlig landgilde, aleneste han derfor forlindrede mig en skovægte.

Sådanne øvrigheder lægger både kongen og bønderne øde. Bonden fornærmer han og tager fra alt, hvad han kan få, hvorføre både mig og andre fattige nødtrængende bønder må højlig klage, så at vores allernådigste konge og herre haver ikke at undre sig på, at der så mange af hans [Teilmans] bønder klager derover«.

Denne skrappe klage med de grove og ærekrænkende beskyldninger mod den højtfortjente og fra de store landboreformer velbekendte godsejer A. C. Teilman, der senere skabte stamhuset Nørholm, Lunderup

og Agerkrog, var måske bleven mere mådeholden i sine udtryk og mere modereret i sine beskyldninger, hvis ikke egnens bønder i disse år var indviklet i en hidsig hoveristrid med Teilman. Om denne må jeg henvise til min bog »Øster Horne Herred«, 134—46.

Det er altså ikke blot mageskiftet eller udskiftningen af engen, hvor bonden mente sig forurettet, der har virket så ophidsende på Chr. Andersen, men det er tillige striden om hoveriet og hele den atmosfære, der hvilede over godsets bønder, der har fået ham til at skrive, som han gjorde, eller rettere til at godtage, hvad hans sagfører — »concipisten«, som Teilman kalder ham, — førte i pennen.

Lad os nu se, hvad Teilman svarer herpå. Svaret er dateret 17. august 1770. Kort forinden havde regeringen sendt ham Blaksmarkmandens klage til besvarelse. Teilman giver først en klar og præcis redegørelse for forholdet. Dens rigtighed kan forøvrigt kontrolleres gennem bevarede kilder. Her får man rigtignok en anden opfattelse af forholdet end gennem Chr. Andersens uvederhæftige og tendentiøse skrivelse. Sluttelig forsvarer Teilmann sig på en måde, der heller intet mangler i skarphed. Man forstår hans berettigede harme, selv om det må siges, at han har forøget hoveriet. Men det er jo ikke det, der her er tale om.

Teilman skriver, at den eng, Chr. Andersen oprindeligt havde, hedder Skriverengen og »er en af Lunderupgårds aparte købeenge« og hører ikke under Blaksmark eller andet bondested, er altså ikke underkastet fæstetvang. Den ligger syd for åen, vest for Varde. Den eng, Chr. Andersen fik i bytte, hedder Maren Andersdatters eng og ligger blandt Lunderup engen nord for åen, østen for Varde og tilhører Kolding latinskole. Den har været lejet ud for 4 år ad gangen for 9 rdl. 3 mark årlig. Videre forklarer Teilman, at Lun-

derupgård ville have engen for at komme ud af fællesskabet; der var nemlig en borger i Varde, som havde lejet Maren Andersdatters eng. Ved udskiftningen eller ombytningen blev de to engstykker vurderet af uvildige mænd, hvorefter borgeren fik Skriverengen, og Chr. Andersen fik Maren Andersdatters eng. Derefter var det meningen, at der atter skulle have været mageskiftet, så Chr. Andersen havde fået en anden eng, eller også havde han ikke fået lejemålet fornyet på engen. På den måde kunne Lunderup så få hele sit engareal samlet og lagt uden for fællesskabet. Men sådan kom det ikke til at gå, latinskolen nægtede nemlig at bytte eng. Teilman tilbyder derfor nu, at Chr. Andersen godt kan få Skriverengen igen, da borgeren er ligeglad.

Nej, hævder Teilman, Chr. Andersen er slet ikke gået for nær. »At jeg har taget et hus med 20 skp. sædeland fra ham er uforskammet digt og usandfærdighed! Længe før Chr. Andersen kom til Blaksmark, og måske før han kom til verden, boede Niels Friis i huset, efter beretning skal han have opbrudt det omskrevne sædeland af heden.« Det rager ikke Chr. Andersen, der har fæstet huset 5. maj 1755. Ægten har han fået eftergivet, da han klagede over, at han kørte for mange.

» . . . lægge kongen og bonden øde . . . « »Er den plet ejendom, som er faldet i min del, forringet og ødelagt? Er bønderne her i min tid forringet? — Nej, jeg har nu boet her og ejet godset i 20 år, men jeg kan gøre min ed på, at jeg endnu aldrig har taget eller fået nogen skænk eller gave eller såkaldte sending [»sænd«, »forn«] eller foræring til køkkenet af nogen mand på godset, uden 2 eller måske 3 gange, der hver gang er sket mod min vilje, alt kan ikke andrage 4 marks værdi. Jeg har endnu aldrig forlangt eller fået

ringeste rente eller overmål på de penge eller korn, jeg så ofte har forstrakt én eller anden på godset med. Jeg har om sommeren lånt dem det tørre rug, når det kostede 3-4 rdl. pr. tønne, og derfor taget det grønne, når de havde indavlet, uden ringeste overmål, skønt prisen var faldet 1 rdl. pr. td. eller mere. Når der har været udskrivning [til militærtjeneste], har manges velhavende mand stået med halve næver fulde kroner for at få sin søn fri for at lodde med de andre karle om tjenesten (som her på godset bruges), men aldrig endnu modtaget den første skilling*). Jeg har ført mange processer uden 1 skilling for min umage, men ofte selv tillagt omkostningerne.**)

Kan det kaldes at tage fra bonden, hvad jeg kan få?

Så stor fornøjelse jeg finder udi at forbedre min tilstand på alle lovlige måder, så væmmeligt er det mig, om det skete på en måde, som støder an mod samvittighed eller anstændighed, efter det begreb jeg gør mig derom«. — Må man her indskyde, at denne opfattelse veg Teilman ikke fra. Han gav den udtryk i et vers, han satte over porten på sin nyopførte Nørholm med følgende ord:

---

*) Her var det altså lodtrækningen og ikke godsejerens uvilje mod sine karle, der var det afgørende.

**)

Om dette og om godsejerens forhold til fæstegodset i det hele taget skriver Teilman året før: »Proprietæren må ikke lade nogen bondegård ligge øde, koste, hvad det vil, så skal han opbygge, bosætte og forsyne den med beboere, uagtet han manges gang ikke ved, hvor han skal få en beboer fra. — Han må i alle tilfælde stå i gabet for bonden, svare kongen for ham, når han ikke selv kan, daglig låne og forstrække ham, når han er i nød, være hans vejleder, prokurator, læge, apoteker, ja, holde jordemoder for ham«. Han måtte forøvrigt tvinge bønderkonerne til at bruge den jordemoder, han havde anskaffet, og som boede på Nørholm, se min Øster Horne Herred, s. 143. I visse åringer betalte han apotekerregninger for bønderne på 100-300 rdl.

Godsejeren på Nørholm og fæstebonden i Blaksmark

»Hvad Gud os vil ved Flid og Sved
og lovligen beskjære,
det Arvinger i tusind Led
berige, glæde, ære.
Men hvad med Uret vundet er,
lad Vand og Ild fortære,
og kuns de næste Arvinger
som Tyve Mærke bære«.

Videre i sin skrivelse nævner Teilman netop Chr. Andersen som et eksempel på, hvordan han behandler sine bønder: Han fæstede ham et frihedssted og en eng for en årlig afgift på 4 rdl., uagtet engen kunne indbringe så meget, at »afgiften er kun husleje«, alligevel skulle han ikke svare mere end 13 rdl. 2 mark i indfæstning; da han beklagede sig, eftergav Teilman ham skovægten, han tilbød ham, at hvis han opførte nye bygninger på stedet, skulle de være hans ejendom, han skulle græsse et vist antal stude for Teilman, men da han beklagede sig, lod Teilmann ham kun græsse 2 eller 3 år, han resterede i flere år for to års landgilde, uden Teilman søgte at »molestere ham, ja, uden at kræve ham«. (Godsejeren kunne herfor have sat ham fra gården).

»Har Chr. Andersen da noget at klage over? Jo, vist har han; jeg har været alt for lemfældig imod ham. Dersom jeg havde taget årlig 12 rdl. til landgilde og 30 rdl. til indfæstning, ikke eftergivet ham skovægten og studenes græsning, lover jeg for, han havde ikke klaget. Således går det til, som man ikke så lettelig skulle forestille sig, var man ikke derudi forsøgt . . .

Hvorfra ved Chr. Andersen eller hans concipist, at der er indgiven så mange klager? Jo, det kan de nok vide; thi concipisten har måske selv skrevet de øvrige klager med, og får han, som der siges, 1 rdl. for hver klage at skrive, skal han gerne påtage sig den umage.«

Sluttelig beder Teilman kancelliet »andre til eksem-

pel og afsky pålægge Chr. Andersen en straf på vand og brød en 8 eller 14 dage«.

En måned efter, 15. september 1770, netop den dato, Bernstorff styrtedes, svarer Generallandvæsenskolegiet og beordrer Teilman til at tilbagelevere Skriverengen, mens huset er Teilmans.

Selv om det nu med hensyn til ejendommene blev, som Teilman selv havde anvist det i sit svar, følte han sig ikke tilfreds med afgørelsen. Det, der havde såret ham mest, var der intet hensyn taget til. En måned senere afkræver han da kollegiet et svar om straffen over Chr. Andersen. Kollegiet henviser ham til lands lov og ret.

30. november henvender Teilman sig imidlertid til kongen og beder ham diktere bonden straf. Han var måske ikke helt klar over, at det i virkeligheden var den sindssyge konges »forelæser«, Joh. Fried. Struensee, der var magthaveren. Allerede 4. september havde denne åbnet rækken af de »Struenseeske kabinetsordrer« med den tit omtalte, hvorefter der skulle indføres uindskrænket trykkefrihed. Svaret til Teilman, udfærdiget 19. december, blev da også: »Herved er intet at gøre«.

H. K. Kristensen.

(Nørholm Stamhus. Domme og retssager VIII 9).

DA PRÆSTERNE SKULLE KØBE PRÆSTEGÅRDENES BYGNINGER

Med enevælden tiltog kongen sig al regeringsmagt. Vedrørende de kirkelige sager kom det i kongeloven til at hedde: »Skal og kongen ene have højeste magt over al clerisiet fra den højeste til den laveste at beskikke og anordne al kirke- og gudstjeneste . . . og